

La perspectiva de gènere en la literatura popular. Estudi de dues llegendes andorranes protagonitzades per dones

Carme Oriol Carazo

Universitat Rovira i Virgili

*Als professors, avui emèrits,
Dolors Comas d'Argemir i Joan Josep Pujadas,
en agraïment pel seu suport i mestratge.*

1. Introducció

La jubilació dels professors del Departament d'Antropologia, Filosofia i Treball Social de la Universitat Rovira i Virgili Dolors Comas d'Argemir i Joan Josep Pujadas, el 2022, ha coincidit en el temps amb l'últim any de vigència del projecte de recerca «Literatura popular catalana: gèneres, conceptes i definicions»,¹ que juntament amb un grup d'investigadors de diverses universitats i centres de recerca estic duent a terme des de fa quatre anys.

El projecte ha tingut per objectiu establir un corpus de termes i definicions corresponents a l'àmbit d'estudi de la literatura popular (o etnopoètica). En aquesta línia d'investigació, un dels resultats més visibles que s'han aconseguit ha estat el diccionari

---

¹ El projecte d'R+D+I «Literatura popular catalana: géneros, conceptos y definiciones», del Plan nacional del Ministerio de Ciencia, Innovación i Universitats, PGC2018-093993-B-I00 (MCIU/AEI/FEDER, UE), ha estat finançat pel MCIN/ AEI/10.13039/501100011033/ i pel FEDER Una manera de fer Europa. En el projecte, realitzat entre els anys 2018 i 2022 i que he liderat com a investigadora principal, hi ha participat un grup de investigadors de les universitats Rovira i Virgili, d'Alacant, de les Illes Balears i de Perpinyà, i de l'Arxiu Nacional d'Andorra. Aquest treball és un dels resultats de l'esmentat projecte i s'emmarca en les activitats del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) (2017 SGR 599), consolidat per la Generalitat de Catalunya.

especialitzat en línia TermFolk <<https://termfolk.arxiudedefolklore.cat/>>. A més d'aquest primer objectiu, el projecte també s'ha proposat estudiar d'una manera específica i extensa la llegenda, un dels gèneres etnopoètics que més complexitat presenta pel que fa a la delimitació. Finalment, el treball desenvolupat ha incorporat la perspectiva de gènere com un element transversal de la recerca.

En aquest context, en el present treball em plantejo, en primer lloc, analitzar alguns aspectes del marc teòric que configura el gènere de la llegenda i, a més, reflexionar sobre una de les seves principals funcions, l'exemplar. En segon lloc, em proposo estudiar dues llegendes andorranes, de les anomenades llegendes de màgica, explicades per dones i protagonitzades per dones. Aquestes llegendes les vaig poder recollir de la tradició oral andorrana durant l'estiu de 1994 en el marc del projecte «Estudi etnogràfic d'Andorra: canvi social, patrimoni cultural i identitat». Va tenir com a investigadors principals els professors de la Universitat Rovira i Virgili Dolors Comas d'Argemir i Joan Josep Pujadas, i es va dur a terme per encàrrec del Govern d'Andorra entre 1993 i 1995. Aquest projecte va ser molt important, ja que es van posar les bases per a la constitució de l'Arxiu d'Etnografia d'Andorra (Comas d'Argemir i Pujadas, 1997: 10).²

El treball que ara es publica vol posar en relació aquest projecte primerenc amb l'actual. L'andorrà va ser el primer gran projecte de recerca en què vaig participar com a professora universitària gràcies a la confiança que van dipositar en mi els professors Comas d'Argemir i Pujadas. Hi vaig obtenir un important corpus de materials de la literatura popular andorrana aplicant un mètode de recerca, basat en la realització d'entrevistes amb profunditat, que vaig aprendre a utilitzar gràcies al mestratge dels esmentats investigadors.

2. La llegenda

Des del punt de vista del folklore, l'espai de la llegenda el conformen una sèrie de relats de característiques diverses, però que acostumen a compartir uns trets essencials. Aquests trets, fonamentalment, són: (1) el caràcter extraordinari dels fets que es narren; (2) l'aparença de realitat, que fa creïble allò que s'explica, i (3) la funció exemplar. D'acord amb aquests paràmetres, es pot dir que la llegenda narra fets extraordinaris que se situen en un espai i en un temps concret i, a més, té com a funció reglamentar la conducta humana (Oriol, 2019: 7). La llegenda pertany al folklore narratiu dels adults i apareix en el si d'una conversa.

---

² La meua tasca en el projecte va consistir a investigar l'estat del folklore andorrà, amb una atenció especial a la literatura popular en el context dels profunds canvis econòmics, socials i culturals que s'havien produït en la societat andorrana durant el segle xx. En total, vaig fer una trentena d'entrevistes durant els mesos de juliol i agost de 1994 a persones d'edats compres entre els 18 i els 97 anys que residien en diversos pobles de les set parròquies andorranes (Oriol, 1997: 7).

Alguns dels folkloristes que s'han dedicat a l'estudi de la llegenda aporten informació rellevant sobre les característiques que s'han esmentat com a definitòries d'aquest gènere del folklore: el caràcter extraordinari, l'aparència de realitat i la funció exemplar.

Linda Dégh (2001) fa notar que els elements extraordinaris que apareixen en la llegenda s'emmarquen en el món real, és a dir, en el de les persones que expliquen i escolten el relat. I és, precisament, l'aparició d'aquests elements extraordinaris en la vida de les persones el que fa que hi hagi la necessitat d'explicar-los i de justificar-los. En aquest sentit, el món de la llegenda és molt diferent del de la rondalla meravellosa (un tipus de narració en què apareixen també elements extraordinaris). En la rondalla els elements extraordinaris se situen en un món en què hi encaixen perfectament; així, l'ésser humà actua dins del món del meravellós on, per exemple, és versemblant que els humans s'enfrontin a ogres o que hi hagi princeses que visquin en palaus sota terra. Per això, en la rondalla meravellosa, el narrador no té la necessitat de justificar la presència dels elements extraordinaris que hi apareixen, mentre que en la llegenda, que se situa en un món real, sí que ho ha de fer.

Sobre l'aparència de realitat de la llegenda, Michèle Simonsen (2019) parla del que ella anomena «retòrica de la veritat». Aquesta noció està relacionada amb el que també va fer notar Josep M. Pujol (1991-92; Oriol i Samper, 2013: 284) i és que «la llegenda descansa obligatòriament en allò que Roland Barthes denomina «l'effet de réel»»; és a dir, «que almenys hi hagi il·lusió de realitat».³

Amb relació a la funció exemplar de la llegenda, Josep M. Pujol hi va reflexionar àmpliament i en va oferir una formulació concisa. Per a ell, la llegenda és un relat que «configura una moral de l'acció»; la llegenda ens diu: «el que cal fer és això» (Pujol, 1991-92, Oriol i Samper, 2013: 284).

A més de les tres característiques esmentades, Linda Dégh (2001) aporta una altra idea que és fonamental en la caracterització d'aquest gènere del folklore narratiu. Segons el seu punt de vista, la llegenda ha de portar implícit el debat sobre la creença. En paraules de la folklorista: el sondeig d'opinions contràries és allò que fa que la llegenda sigui una llegenda (Dégh, 2001: 97). Jaume Guiscafrè també ha reflexionat sobre aquesta idea consubstancial a la llegenda i s'ha expressat en els termes següents: «La llegenda seria una manifestació verbal configurada artísticament en forma de relat capaç de suscitar dubtes i de generar debat a l'entorn de qualche superstició o costum vigents en el moment de l'elocució» (Guiscafrè, 2019: 46).

En aquest treball estudiaré dues llegendes de les anomenades «de màgica», que pertanyen a un tipus de llegenda que Linda Dégh (2001) denomina «belief legend», és a dir, «llegenda de creença».

---

³ Sobre aquest concepte, vegeu Barthes (1968: 84-89).

Les llegendes de màgica es fonamenten en la creença en la bruixeria, que a Andorra es coneix amb el nom de *màgica*. Tal com han assenyalat Comas d'Argemir i Pujadas (1997: 110), aquesta creença atribueix a determinades persones poders màlèfics que causen mals individuals i socials. Les llegendes d'aquest tipus corresponen a les «llegendes màgiques» en la categorització proposada per la folklorista Heda Jason (1977). D'acord amb la seva definició, són aquelles en què «es produeix una confrontació entre dos o més éssers humans, un dels quals té poders sobrenaturals» (Oriol, 2002: 73). Aquestes llegendes es basen en la creença que determinades persones poden exercir un poder sobrenatural innat sobre els altres per tal de fer-los veure o sentir efectes estranys o de fer-los actuar de manera contrària a la seva voluntat.

3. Dues llegendes de màgica: «La bufanda» i «La feia saltar del balcó»

Les dues llegendes de màgica que analitzaré a continuació es basen en la creença que la màgica existeix i tenen una clara funció exemplar. Totes dues són protagonitzades per dones i van ser explicades per la mateixa informant, amb intervencions puntuals de la seva filla, en una sessió de conversa en què totes les participants eren dones. Aquest context de conversa femení, en petit grup, va facilitar que la informant parlés, en un ambient de confiança i de complicitat, sobre un tema considerat tabú i, per tant, sobre el qual costava molt d'obtenir informació. Com es veurà, una característica d'aquestes llegendes és, precisament, la hibridació que es produeix entre creences vinculades a una visió del món deslligada del catolicisme, com és la «màgica», i unes normes ètiques, pròpies de la religió catòlica, que són les que els donen el caràcter exemplar.

Les llegendes van ser enregistrades amb un aparell de so i, posteriorment, van ser transcrits i publicades de forma completa en el llibre *Estudi del folklore andorrà en el seu context* (Oriol, 1997: 74-82). La transcripció incloïa també els corresponents torns de conversa en què van intervenir les participants per comentar aspectes rellevants i significatius de les llegendes i per donar l'opinió sobre el seu contingut.

Les llegendes van ser explicades per una dona andorrana, de 70 anys, pagesa, que vivia en un poble de la parròquia de la Massana. Va ser la informant 1 (I1). En l'entrevista ens va acompanyar la seva filla, la informant 2 (I2). Hi vam participar dues col·lectores: jo mateixa (C1) i una altra investigadora que m'acompanyava en la realització del treball de camp (C2).⁴ Les llegendes van ser enregistrades en el si d'una conversa en

---

⁴ La investigadora era Isabel de la Parte, en aquell moment acabada de llicenciar en Antropologia Social i becària del projecte. La seva bona formació i l'admirable destresa per fer entrevistes em van ser de gran ajuda per obtenir molt bons materials en el treball de camp. Després del projecte, Isabel de la Parte va ser contractada pel Govern d'Andorra per treballar com a tècnica en l'àrea de patrimoni i des del 9 de setembre de 2021 és directora del Departament de Patrimoni Cultural d'Andorra.

què es preguntava a la informant si sabia alguna cosa sobre «la màgica», un tema que, com s'ha dit, era considerat tabú.

Les llegendes triades aporten nombroses mostres de les característiques de la llegenda. Poden observar-se gràcies al fet que s'ha treballat amb transcripcions d'enregistraments orals. Però això no sempre és possible, ja que sovint l'investigador es troba amb una dificultat important (que, de fet, és extensible a l'estudi de tot el folklore en general), que és la de no disposar de textos de primera mà. Molts reculls publicats presenten textos que són reelaboracions de materials orals o escrits. A aquestes dificultats, cal afegir-ne una altra i és que les llegendes, generalment, es publiquen desproveïdes de context. Aquestes condicions de publicació limiten, indubtablement, l'anàlisi dels textos. Per això, per a l'estudi de la llegenda és molt important, sempre que sigui possible, partir de transcripcions d'entrevistes que incloguin els torns de conversa dels participants. Aquesta forma de presentar els textos permet, a més, observar com la història explicada s'acompanya de comentaris intercalats en el relat, de manera que la llegenda queda fusionada en la conversa que es du a terme. Per això, alguns folkloristes afirmen que les llegendes pertanyen als anomenats *gèneres de conversa*, dels quals també formen part, per exemple, les parèmies.

Les llegendes de màgica que es comenten a continuació es presenten amb els torns de conversa que les precedeixen i les tanquen. Per tal de facilitar-ne la comprensió, però, en aquest article he prescindit d'alguna informació no essencial; per tant, he reproduït les llegendes publicades en el llibre esmentat anteriorment (Oriol, 1997) de forma lleugerament abreujada. Les supressions han estat indicades amb tres punts entre claudàtors ([...]). Les indicacions meves figuren entre claudàtors i en cursiva. També he utilitzat la cursiva per marcar les frases més significatives de la llegenda i exemplificar, així, els elements característics assenyalats anteriorment. Aquestes elements són: l'evidència de veracitat, el debat sobre la creença i l'opinió sobre l'exemplaritat del càstig.

3.1 Llegenda 1: «La bufanda»

La llegenda «La bufanda» (Oriol, 1997: 75-78) se sustenta en la creença de la «màgica» i té una funció exemplar. A través de la llegenda s'indica quin ha de ser el comportament que cal seguir d'acord amb els valors morals establerts, com és no apropiarse d'un objecte que algú ha perdut, encara que hagi estat trobat de forma casual i que no se'n conegui el propietari.

El resum de la llegenda és el següent: una dona torna de fer la matança del porc, de nit, amb el seu fill i, prop de casa, al carrer, es troba una bufanda. L'agafa i la hi posa al fill perquè no tingui fred. Quan mare i fill arriben a casa comencen a sentir sorolls i noten que tota la casa tremola. La dona, espantada, pensa que deu ser per la bufanda

que ha agafat. La llença al carrer des la finestra i, immediatament, cessen els sorolls i les tremolors.

Com es veurà a continuació, la informant 1 explica la llegenda de forma una mica desordenada i amb repeticions. Insisteix en la veracitat de la història i afirma reiteradament que els fets que narra van succeir realment. També mostra, en diverses ocasions, la solidaritat i la comprensió cap a la protagonista de la història, en un acte de sororitat. Finalment, el seu convenciment en l'existència de la màgica és corroborat per la filla, de forma que el debat sobre la creença es manifesta, en aquest cas, en la direcció d'afirmar la creença.

[Comença el torn de conversa la informant 2, filla de la informant 1, que coneix la llegenda i, amb la seva intervenció, facilita que la seva mare l'expliqui.]

I2 –La meua mare sap una història. Allò de la bufanda...

C1 –A veure com és?

I1 –Això ho va explicar la mateixa dona que li va passar [evidència de veracitat].

C2 –Sí.

[La informant 1 comença a explicar la llegenda.]

I1 –Eren dues germanes. I, allavòrens, aquesta tenive aquest fill (pués ja és vell, deu tenir poder més de vuitanta anys). I, allavòrens, aquella dona (aquell dia ere un dia d'hivern que mataven lo tocino a casa la seua germana) [...]. I quan van fer lo tocino, que ja l'havien matat al matí (això va passar al vespre), i, allavòrens, tot lo dia es va estar allà en aquella casa a fer de mandongaire, a ajudar la seua germana a fer lo porc, que mataven lo tocino.

Quan va ser per allà a les deu o les onze de la nit, se'n va entornar a quedar-se a casa seva, la mare i lo nen. I, quan van obrir la porta de casa, diu que van sentir un temperi, que semblave que hi havie gent a casa..., un soroll terrible. I aquella dona, quan va pujar les escales, diu que allò tot tremolave, i ella amunt!, perquè se'n volien anar a dormir. I llavors li va venir la idea, a aquella dona, que havie arremassat aquella bufanda, abans d'anar allà en aquella casa, al carrer. I ella que sí, va agafar aquella bufanda, l'agafe i la va tornar a tirar de la finestra a baix al carrer. I allavòrens se'n van anar a dormir, però només van sentir aquest tremblament en aquella casa, i venive de la bufanda. Va agafar la bufanda, la cargole, la torne a tirar per la finestra, al carrer, i es va haver acabat l'encanteri.

I aquella dona ho explicave que li va passar a ella. Això és una realitat, de veritat, això [evidència de veracitat]. I allavòrens ho va dir, a l'endemà, a la seua germana, que li havie passat això, i la bufanda ere d'un veí. Ere d'un veí que es veu que l'havie perduda. Però aquella pobreta dona la va trobar al carrer [la informant es posa en el lloc de la dona i en justifica l'acció], la va arramassar i la va posar al coll del seu fill, i se'n van anar allà. Però la màgica ere dins de casa, i, essent a dins de casa, com que ella va pensar: «A lo

millor aquest soroll poder és una cosa que he trobat i potser ve d'aquesta bufanda», la va tirar fora, al carrer, i van dormir tranquils.

Però això és veritat [evidència de veracitat]. Això és lo veí, lo veí que li va fer màgica. Això és màgica de veritat [evidència de veracitat]. Però lo veí que ere no ho sé. D'això ella no ens ho va cap voler dir. Però això aquella dona mos ho va... Ja fa lo menos deu anys que és morta, aquella pobra dona, però va agafar un susto de...

C1 –Vol dir que li volia fer mal amb aquesta...?

I1 –Caro!

[La filla de la informant 1 intervé per reforçar la idea que la màgica la feia el veí i, en els diversos torns de conversa, no qüestiona la creença, sinó que reforça l'explicació de la seva mare amb afirmacions sobre els efectes de la màgica.]

I2 –*La devie perdre l'amo i devie de pensar que potser algú els hi havie robat i allavòrens van fer mal a lo qui tenie la bufanda [afirmació de la creença].*

I1 –Perquè aquella dona, quan va pujar amb lo seu fill...

I2 –A la teulada es veu que tot bellugava, les teules...

I1 –Tot, tot.

I2 –Un soroll, algo fora de sèrie.

I1 –Quan pujaven les escales diu que ere tot a punt de caure, eh? I ere la màgica. Però, quan ella va tirar la bufanda al carrer, diu que va veure com una llumeta. I la llumeta, aquella llumeta, devie ser lo senyor que li feve màgica. I poder van pensar que algú els havie robat aquella bufanda, però ella li va venir..., a aquella dona (perquè no ere pas ruca, ere intel·ligenta, aquella dona) li va venir, quan va veure aquell temperi: «Potser algú...» (en aquella època s'en parlava, de la màgica), i ella va agafar aquella bufanda del nen, que feve fred (ere al mes de gener o per allà), i l'agafe i va dir:

–Potser ve, aquest soroll a dins de casa, d'aquesta bufanda.

I ella li va vindre la intuïció. Agafe la bufanda, la cargole, obre la finestra, la fot a fora i ja va estar lo soroll de... a fora.

C1 –Perquè aquesta dona no ho havia fet amb cap mala intenció, d'agafar la bufanda.

I2 –Claro!

I1 –No, no, i tant que no. La va trobar al carrer, la va trobar al carrer.

I2 –Però l'amo a lo millor es va pensar que els hi havia robat.

I1 –Que algú li havie robat. Però diu que ere un veí, però no va dir..., no va voler dir qui ere. Ella prou ho sabive qui, més o menys, qui ere lo veí.

C2 –Però no volia dir el nom perquè, clar...

I1 –Claro! No va voler dir el nom, eh?, aquella dona. *I això és cert, eh? [evidència de veracitat].* Que dic..., jo tenie vuit o nou anys i mos va explicar, quan a meua casa matàvem lo tocino, que els hi havie passat feve pocs dies, eh? I el seu fill devie tenir uns

deu o dotze anys, eh? Però *ella mos va explicar això que li havie passat a aquella dona i això és cert, eh?* [evidència de veracitat].

La informant 1 havia sentit explicar la llegenda quan era petita, en una situació de conversa entre adults mentre feien la matança del porc. La llegenda, com correspon al gènere, presenta uns fets extraordinaris: mentre tenen la bufanda se sent molt de soroll i tot es belluga i, quan la dona llença la bufanda al carrer, veu una llumeta que d'acord amb la seva interpretació «era el senyor que els feia màgica» i s'atura el soroll i els tremolors de la casa.

A més, s'hi observen moltes proves del que la folklorista Michele Simonsen (2019) anomena «retòrica de la veritat», ja que la informant 1 afirma de forma reiterada que els fets que explica són certs. Pel que fa al debat sobre la creença, en la llegenda hi ha l'adhesió de la filla sobre la creença en la màgica. Per tant, el debat, en aquest cas, és per afirmar l'existència de creença. Finalment, l'exemplaritat del càstig es fa palesa en els efectes que té agafar una cosa, encara que l'hagis trobada. El missatge és que aquell objecte és d'algú altre i, per tant, no és lícit apropiarse'n. Quan la dona torna l'objecte al lloc d'on l'ha agafat, cessen els efectes físics extraordinaris que s'han produït mentre el tenia. Tanmateix, cal destacar la posició de la informant 1, que es posa en el lloc de la dona i comprèn que hagi agafat la bufanda per posar-la al coll del seu fill, perquè feia fred, en una clara actitud de complicitat i de comprensió, és a dir, de sororitat. Fins i tot, la col·lectora 1 se suma a la complicitat establerta entre aquest petit grup de dones i mostra també la seva comprensió en comentar que la dona havia agafat la bufanda sense cap mala intenció.

3.2 Llegenda 2: «La feia saltar del balcó»

La llegenda «La feia saltar del balcó» (Oriol, 1997: 78-82) se sustenta en una visió del món que accepta l'existència de la «màgica» i té una funció exemplar. Com s'ha comentat abans, en les llegendes de màgica, l'ésser humà està sotmès a un poder extraordinari que un altre ésser humà exerceix sobre ell. En aquest cas, qui exerceix el poder és un capellà i les víctimes són una dona i la seva filla petita. La creença segons la qual els capellans tenen el poder de fer màgica estava molt arrelada en la societat andorrana i pirinenca de l'època. De fet, algunes de les persones entrevistades durant la fase de treball de camp afirmaven que els capellans tenien llibres de màgica. Pel que fa al caràcter exemplar, la llegenda funciona com un mecanisme per censurar i castigar el comportament d'una dona que ha tingut relacions sexuals amb el seu promès abans del matrimoni.

El resum de la llegenda és el següent: una dona s'ha quedat embarassada del seu promès i la fan casar amb ell. Té una nena. El germà del marit, que és capellà, no ho accepta i fa màgica a la dona: la fa pujar al balcó de casa amb la filla al braç, la fa enfilear

a la barana i la fa saltar. La dona, sorprenentment, no es fa mal, i la filla tampoc. El capellà li fa repetir aquesta acció unes quantes vegades. La dona es trastoca.

Tot i que, com veiem, l'argument és molt senzill, la narració s'allarga a causa de les diverses reiteracions que fa la informant 1, sobretot, per insistir en la veracitat dels fets que narra. Aquesta insistència reafirma l'evidència de proporcionar la il·lusió de realitat de què parlava Simonsen (2019). A més, la llegenda també aporta mostres del «debat sobre la creença», una característica important del gènere, tal com indica Linda Dégh (2001). En aquest cas, d'una banda, es pot observar que hi ha una afirmació de la creença per part de la filla de la informant, tal com havia succeït en la llegenda anterior, i d'una altra, es manifesta l'opinió contrària (és a dir, de negació de l'existència de la màgica) per part del marit de la persona que va viure la situació narrada. Finalment, la intervenció de la informant 1 reflecteix la complicitat i la comprensió cap a la víctima, en una clara mostra de sororitat.

[Comença un torn de conversa en què la informant 2, filla de la informant 1, diu:]

I2 –Jo d'aquestes coses, n'havie sentit a parlar. Abans, això de la màgica existeix [evidència de veracitat]. Es veu que els feien màgica, els feien mal [afirmació de la creença]. Hi havie uns llibres, no sé...

[La informant 1 comença a explicar la llegenda.]

I1 –També una dona..., també es veu que ere un capellà. Teniven un capellà, un cunyat capellà, i es veu que no la voliven, aquella dona, per jove. Es veu que aquell capellà no li agradave, aquella dona, per jove. Es veu que a aquell capellà no li agradave, aquella dona. I es veu que aquella dona va tenir lo fill abans del temps, si ere de sis o set mesos, i ere la jove de la casa. I allavonses aquell capellà li va fer màgica, i això també és cert [evidència de veracitat].

[...]

I1 –Ere un capellà. I va fer màgica i diu que l'agafave, la criatura. Una dona que ja és morta que m'ho havie explicat [evidència de veracitat] a jo quan anave a dalt al Serrat, a meua casa [...]. I en una borda, nosaltres aquí i ells allí. I aquella dona m'explicave aquestes coses [evidència de veracitat], una dona que tenive setanta anys i pico. [...] Llavors, parlant de fills..., i ella m'explicave que la màgica existeix. En aquella època existeix la màgica [evidència de veracitat]. I a aquella dona, com que en aquella casa no la voliven perquè a lo capellà no li agradave i es va tinguer de casar per força, diguem, li van agafar una mania..., i aquella pobra dona diu que li agafave... (una nena, ere, me sembla molt que van dir que ere una nena). Diu que es posave aquella nena aquí al costat (devie tenir poder quatre o cinc mesos... petita). I diu que ell li feve màgica per fer-la matar. La feve saltar del balcó a baix a terra. I diu que saltave el balcó, la barana, i quedave drete a terra allí a la plaça que hi havie, i diu que no es feve ni mal de res. La tornave a fer pujar per l'escala, i tornave a pujar al balcó, i la tornave a fer saltar per la

barana a baix, tres o quatre o cinc vegades diu que ho va fer. *I diu que aquella dona, la qui m'ho va explicar, diu que ella ho va veure [evidència de veracitat]*, que hi havia la font a davant de la casa d'aquell capellà, que estaven tothom a buscar l'aigua (que a les cases no n'hi havia, d'aigua). I aquella dona, mentre que estava pouant aquella aigua, aquella dona diu que va..., tres vegades va saltar el balcó i no es feve res. Llavorens diu que va arribar a casa, a seua casa, ho va explicar al seu marit i diu que li va dir:

[Comença el debat sobre la creença.]

—Mira jo he vist això.

El seu marit diu que li va dir:

—Estàs ben sonada —diu—. Això és mentida [negació de la creença].

Diu:

—Què cony!, si els meus ulls han vist [evidència de veracitat] que tal persona agafava el seu crió, i saltava el balcó a baix, i no es trencava cap os ni es feve mal ni es feve res. Això —diu— és una cosa que és màgica [afirmació de la creença] —li va dir.

Diu:

—Estàs carregada de punyetes [negació de la creença].

—Que sí —diu—. Vés-hi tu i llavors ho veuràs [afirmació de la creença].

I llavors hi va anar-hi aquell home, aviam, a veure si veuria això, i llavors ja no ho van fer-ho.

Però aquell capellà que li feve màgica a aquella dona la va fer mig destarotar, eh? La feve saltar. [...] Tres vegades diu que ho va fer, i no es va fer mal ni res, però després, al cap d'un temps, aquella dona es va mig trastocar. I el capellà... *Van sapiguer que ere aquell capellà [evidència de veracitat]*. Diu:

—Vet aquí —diu—. Perquè jo pensava que una mica la volive atontar, però —diu— poder ho he fet massa fort [evidència de veracitat: el capellà ho va admetre].

[Acaba la llegenda i comencen els comentaris de les informants 1 i 2.]

[...]

I2 —Per això també ja es va descobrir...

I1 —Claro que es va descobrir...

I2 —Què li van fer, a aquell capellà?

I1 —Què li van fer? I què vols que li fessen? En aquell temps... no li van fer res. Què vols que li fessen, a aquell capellà?

I2 —Eren los més espavilats, en aquell temps...

I1 —Lo que no en va fer mai més a ningú, eh? Em penso que los llibres aquells los van enretirar, eh? Perquè havia passat casos, perquè havia passat això, en d'altres cases va passar també, i els degueren liquidar, perquè los quins eren més intel·ligents en aquella època eren los capellans, perquè teniven estudi. [...] [Comença el debat sobre l'adequació del càstig. La informant 1 que diu que el càstig li sembla desproporcionat.] Però

això no es fa, de fer mal a una persona així, perquè això és un mal, és un mal, de fer una màgica a una persona que portava una casa... i fer això és molt... Jo no tindria pas valor de fer mal a ningú; al contrari, si poguessa fer bé a una persona, una necessitat, ho faria.

[La informant 2 posa de manifest la funció exemplar de la llegenda. Hi ha un pecat i, per tant, d'acord amb la mentalitat de l'època i la moral catòlica, es justifica que hi hagi un càstig.]

I2 —Però és que en aquell temps també una senyora que es casés i que al cap de set o vuit mesos ja tingués lo crió, això ja era algo fora de sèrie, era un pecat mortal, això.

[La informant 1 introdueix la justificació del càstig, però, alhora, se solidaritza amb la víctima.]

I1 —*I és per això que l'havie de castigar, però la va castigar, pobreta..., que li va fer..., lo cap la va fer girar. I va fer aquells fills... i no sé com se'n va sortir de tení'ls, de crià'ls, perquè... I se'ls criava ella, eh?, fins a set o vuit mesos criava aquells fills. Aquella dona de l'aigua m'ho havia explicat, això [evidència de veracitat]. Però això no es pot fer... Jo, un mal a una persona, no el voldria pas mai a ningú, i en aquella època... [La informant 1 tanca el torn de conversa insistint en l'opinió que el càstig és desproporcionat i mostrant complicitat i solidaritat amb la víctima.]*

La informant 1 havia sentit explicar la llegenda a una dona que vivia en una borda mentre conversaven sobre els fills. La llegenda explica uns fets extraordinaris: la mare amb la criatura al braç salta del balcó de forma involuntària i inexplicablement no es fan mal ni ella ni la filla.

Com en la llegenda anterior, s'observen moltes evidències de la «retòrica de la veritat» (Simonsen, 2019), ja que les dues informants diuen repetidament que els fets són certs. La llegenda, a més, planteja el debat sobre la creença i ho fa de forma molt clara tant quan la informant 2 mostra adhesió a la creença com quan el marit de la dona que havia explicat la llegenda a la informant 1 nega la creença. Finalment, l'exemplaritat del càstig apareix formulada de forma evident quan el capellà castiga la dona perquè ha tingut relacions sexuals i s'ha quedat embarassada abans del matrimoni. Recordem que la història s'explica entre dones, quan parlen dels fills. Per tant, té com a funció alertar les dones sobre una actuació que la moral de la església catòlica reprovava. Tanmateix, la informant 1 es posa en el lloc de la dona, amb una actitud comprensiva, i formula opinions sobre la desproporció del càstig en una clara actitud de complicitat amb la víctima.

4. Conclusions

Les dues llegendes de màgica recollides a Andorra, en una situació de conversa en un petit grup de dones, compleixen les característiques pròpies de gènere. Com que es tracta de transcripcions del discurs oral, s'hi fan patents les intervencions, els comentaris i els posicionaments de les dones que participen en la conversa i, així, s'hi reflecteixen de forma clara aspectes com l'evidència de veracitat, el debat sobre la creença (per reforçar-la o per negar-la) i la funció exemplar que tenen aquestes llegendes d'acord amb les normes de conducta imposades per la religió catòlica de l'època en què tenien vigència. Finalment, les llegendes aporten el punt de vista de les participants en la conversa sobre les conductes de les dones amb relació a la maternitat i a la criança dels fills, i mostren, així mateix, la comprensió i la complicitat amb el seu comportament, alhora que qüestionen la desproporció del càstig exemplar a què són sotmeses.

5. Referències bibliogràfiques

- BARTHES, R. (1968). «L'effet de réel». Dins *Communications*, 11. Recherches sémiologiques le vraisemblable. 84-89. [Recuperat de <https://www.persee.fr/doc/comm_0588-8018_1968_num_11_1_1158>, data de consulta: 30/09/2022].
- COMAS D'ARGEMIR, D. i PUJADAS, J. J. (1997). *Andorra, un país de frontera*. Barcelona: Alta Fulla.
- DÉGH, L. (2001). *Legend and belief. Dialectics of a folklore genre*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- GUISCAFRÈ, J. (2019). «L'imaginari de la por al segle XIX català: costums, creences, supersticions i llegendes». *Estudis de Literatura Oral Popular. Studies in Oral Folk Literature*, 8: 43-56.
- JASON, H. (1977). *Ethnopoetry: form, content, function*. Bonn: Linguistica biblica.
- ORIOI, C. (1997). *Estudi del folklore andorrà en el seu context. «La guerra d'Andorra amb els Estats Units» i altres mostres de folklore*. Barcelona: Alta Fulla.
- ORIOI, C. (2002). *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Valls: Cossetània.
- ORIOI, C. (2019). «La llegenda, un dels grans gèneres del folklore narratiu». Dins SUNYER, M. i SAMPER, E. (eds.). *La llegenda*. Kassel: Edition Reichenberger. 7-22.
- ORIOI, C. i SAMPER, E. (eds.) (2013). *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*. Tarragona: Publicacions URV.
- PUJOL, J. M. (1991-92). «Folklore narratiu: la rondalla i la llegenda». Dins *De la literatura popular a la literatura culta. Seminari El gust per la lectura (curs 1991-92)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya – Departament d'Ensenyament – Direcció General d'Ordenació i Innovació Educativa – Servei d'Ensenyament del Català. 67-79.
- SIMONSEN, M. (2019) «Comment distinguer entre conte et légende: critères internes, critères externes». Dins *Estudis de Literatura Oral Popular. Studies in Oral Folk Literature*, 8: 99-107.

